

Verslag Klankbordgroep Kennispatform EMV

Datum:	27 maart 2017	Aantal bladen:	6
Aanvang:	13.00 uur – 15.00 uur	Bijlagen:	1
Vergaderlocatie:	Nieuwe Raadszaal, Stadhuis, Achter het Stadhuis 5-7, 's-Hertogenbosch	Referentie:	KBG KP EMV 2017

Aanwezige deelnemers	organisatie
Alex Swinkels	Partners voor een Gezond Leefmilieu
Anton Tijhuis	TU Eindhoven
Arthur van Iersel	Bestuurslid (GGD GHOR Nederland)
Auke Visser	Ministerie Defensie
Carine van Ravesteijn	Netbeheer Nederland
Eric van Rongen	Gezondheidsraad
Frans M. Munts	T-Mobile Nederland
Fred Woudenberg	Voorzitter Communicatieforum
Gerard Kars	Stralingsarts Sanifer bv / NVS
Herman Parmentier	Ministerie van Economische Zaken
Jeroen Winckers	Secretaris Communicatieforum
Leo Lagendijk	Secretaris Wetenschapsforum
Mark Meulepas	TenneT TSO
Monique Beerlage	Kennispatform EMV
Niels van Campen	Ministerie van Economische Zaken
Peter Peeters	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Peter Vaessen	Bestuurslid (DNV GL)
Rob Hoppe	Voorzitter Wetenschapsforum
Rob Schutte	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Sandra van 't Padje	ZonMw
Susan de Koning	NVMBR
Tienka Eeftink-Dozeman	NVMBR
Ton Rombouts	Voorzitter Bestuur
Vera Dalm	Bestuurslid (Milieu Centraal)
Wim van Etten	URSI

Overige uitgenodigde organisaties

ACOM Vakbond voor Defensiepersoneel; AFMP; Alliander; Arbo Unie; CPLD; DARE!!; Erasmus mc; FNV Bondgenoten; KPN; Luchtverkeersleiding Nederland; Monet; Nederland ICT; Netbeheer Nederland; RIVM; Stichting EHS; TNO; Universiteit Twente; Universiteit Utrecht; URSI; VUMC; ZonMw.

Aanwezige toehoorders	organisatie
Francien van de Steeg	Kennispatform EMV
Fred Koenis	Wetenschapsforum lid namens DNV GL
Jan Robijns	Wetenschapsforum lid namens Agentschap Telecom
Jos Kamer	Agentschap Telecom

Karel Stoker	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Madelon Bakker	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Mathieu Pruppers	Kennisplatform EMV
Peter van der Vleuten	Brainport Biotech Solutions
René Vroom	Communicatieforum lid namens Agentschap Telecom
Tjerk Kuipers	Ministerie Defensie
Wil Noordik	Kennisplatform EMV
Yvonne Trenning	Agentschap Telecom

Overige uitgenodigde organisaties / belangstellenden

Antennebureau; Bert de Graaff MSc; Jans Consultancy; Schooneveld Advies; Stichting EHS; Stop UMTS; TU Delft; UMC Utrecht; Universiteit Utrecht; Universiteit Utrecht; VU University Medical Center; Wilhelmina Hoedjes; WUR.

1. Welkom

De voorzitter heet iedereen welkom bij deze bijeenkomst van de Klankbordgroep van het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid. Het is waarschijnlijk de laatste bijeenkomst die in deze nieuwe raadszaal gehouden wordt. Vanaf 1 oktober stopt de heer Rombouts als burgemeester van 's-Hertogenbosch. Zijn rol als voorzitter van het Kennisplatform blijft gehandhaafd. Op passende wijze neemt de voorzitter afscheid van Wil Noordik. Zij gaat met pensioen. Wil is al vanaf 2009 aan het bureau van het Kennisplatform verbonden. Het Kennisplatform wil haar van harte bedanken voor haar jarenlange inzet en haar veel geluk wensen voor de toekomst. Haar rol binnen het Kennisplatformbureau wordt overgenomen door Francien van de Steeg.

De voorzitter komt terug op een onderwerp waarover tijdens de vorige bijeenkomst vragen werden gesteld: het logo van het Kennisplatform. Er werd verzocht om het woord "gezondheid" weer op te nemen in het logo. Dit is na de bijeenkomst nagezocht: het woord "gezondheid" heeft nooit in het logo gestaan. Het onderwerp waar het Kennisplatform aan werkt betreft elektromagnetische velden, waarbij gezondheid centraal staat, maar de informatie beperkt zich niet tot directe gezondheidseffecten alleen. Ook het geven van meer algemene informatie die minder direct met gezondheid te maken heeft ziet het Kennisplatform als haar taak.

Voor de duidelijkheid:

- De officiële naam is "Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid"
- Afgekort wordt dat "Kennisplatform EMV"
- In het logo staat "Kennisplatform ElektroMagnetische Velden".

Een ander punt waar de voorzitter kort op in gaat is de onduidelijkheid die er met name in de vorige bijeenkomst was over wie er wel of niet het woord mocht voeren in de bijeenkomst. Voor deze bijeenkomst is daarom strikter onderscheid gemaakt in deelnemers en toehoorders. Deelnemers behoren tot een direct belangenvertegenwoordigende organisatie of vertegenwoordigen een organisatie met een achterban van minimaal 5 personen. Zij hebben spreekrecht tijdens de vergadering. Alle anderen zijn toehoorders en hebben geen spreekrecht tijdens de bijeenkomst. Zij kunnen voorafgaand aan de bijeenkomst en na de bijeenkomst met mensen van het Kennisplatform van gedachten wisselen.

Na eerdere bijeenkomsten waren er van verschillende kanten signalen dat deelnemers zich soms stoorden aan de manier waarop de dialoog werd gevoerd. Vanwege die signalen heeft het Kennisplatform nu de notitie "Handvatten voor een goed gesprek" opgesteld, een lijstje met "spelregels" die worden gehanteerd in bijeenkomsten van de Klankbordgroep en van denkgroepen. Doel hiervan is te bevorderen dat iedereen tot zijn recht komt in de dialoog en op een "veilige manier" zijn/haar visie kan geven.

De heer Wim van Etten geeft aan dat de organisatie Ursi ontbreekt op de opsomming in het verslag van de bijeenkomst van de Klankbordgroep in 2016. Daarnaast staat de agenda per abuis op 2016. Dit wordt aangepast in het definitieve verslag.

2. Overzicht van activiteiten 2016

In 2016 is het Kennisplatform na een periode van relatieve stilte weer actiever geworden. Een aantal van de activiteiten werden in het Jaarplan 2016 al genoemd. Monique Beerlage (algemeen secretaris) geeft een toelichting op de activiteiten die in 2016 zijn uitgevoerd. (Presentatie in de bijlage)

3. Concept Jaarplan 2017

Het Kennisplatform heeft voor de komende jaren het thema:

"De maatschappij helpen omgaan met technologische en maatschappelijke ontwikkelingen door het duiden van de kennis met aandacht voor keuzemogelijkheden voor overheden, burgers (die apparaten aanschaffen of in de buurt van bronnen wonen), werkgevers en werknemers, onderwijs en onderzoek".

Het Concept jaarplan 2017 is (net als in 2016) opgezet rond dit thema. Monique Beerlage geeft een korte toelichting geven op dit Concept Jaarplan. (Presentatie in de bijlage)

De voorzitter geeft het woord aan Rob Hoppe (voorzitter van het Wetenschapsforum). (Presentatie in de bijlage)

De heer Swinkels vindt dat er veel wetenschappelijk onderzoek is waarin wel een effect is aangetoond. Er zijn in wetenschapsland natuurlijk altijd lacunes in te vinden. Hoe lang gaan we door met onderzoeken. De heer Hoppe antwoordt dat er altijd onzekerheden zullen zijn. Niet alleen op dit terrein, maar op vrijwel alle terreinen in de wetenschap. Hoeveel vertrouwen heb je in de kennis om harde beslissingen te durven nemen. Het Kennisplatform probeert uit te zoeken hoe goed het onderzoek is uitgevoerd en dan te bepalen hoeveel waarde er aan kan worden toegekend en hoe dit geduid moet worden naar de maatschappij.

Hierna geeft Fred Woudenberg (voorzitter van het Communicatieforum) nog een korte toelichting op het Concept Jaarplan.

Het Kennisplatform zoekt naar "de energie" in de maatschappij. We proberen mensen die vragen hebben, bezorgd of boos zijn middelen te geven om die vragen te beantwoorden en met die bezorgdheid of boosheid om te gaan door duidelijk over de mogelijke risico's te communiceren. We proberen de elektrogevoeligen te helpen, door meer greep op de situatie te krijgen. Daarnaast blijkt uit het Kantar Public Onderzoek dat er meer groepen in de maatschappij zijn om te informeren.

4. Consumentenonderzoek Kantar Public

In 2016 is het Kennispлатform een verkenning gestart om de informatiebehoefte over EMV in de maatschappij te peilen. Uit die gesprekken kwam steeds naar voren dat het moeilijk is om de informatiebehoefte van de "gewone burger" of "consument" in beeld te krijgen. Burgers kunnen vlakbij EMV-bronnen wonen en zelf EMV-bronnen gebruiken (dat is dus vrijwel iedereen in Nederland!). Om een beter beeld te krijgen van de informatiebehoefte van deze hele grote doelgroep heeft het Kennispлатform eind 2016 een beperkt onderzoek uitgevoerd, in samenwerking met Kantar Public (voormalige TNS Nipo). Jeroen Winckers (secretaris van het Communicatieforum) licht het onderzoek, de resultaten en de conclusies toe. (Presentatie in de bijlage)

Vragen en discussie

De heer Swinkels ziet in de presentatie de bevestiging dat 3% van de mensen "wat voelt". Dit komt dan ongeveer neer op een half miljoen mensen. Zou graag een vervolg er aan geven om uit te diepen waarom dit dan is.

De heer Van Etten wil graag weten welke verschillende effecten er werden genoemd door de 3% van de mensen die aangeeft wat te voelen. Hoe weet het publiek wat de effecten van EMV zijn?

Hij vindt het wat vreemde vragen.

De heer Winckers geeft aan dat is gevraagd hoe mensen het beleven. Er zijn allerlei lichamelijke klachten die mensen kunnen ervaren, de een wijt deze aan voeding, een ander aan ziekte en een derde aan EMV. Het is lastig voor mensen om zelf de relatie te leggen.

De heer Van Etten vindt de vraag "woont u dichtbij / veraf" erg subjectief. De afstand werd niet genoemd.

De heer Winckers antwoordt dat het goed kan zijn dat iemand op 200 meter afstand van een bron woont en zich toch veel zorgen maakt. Daarom is er ook hier gevraagd naar de beleving. We hebben mensen hierin hun eigen maatstaf laten hanteren.

Mevrouw De Koning heeft onderscheid gezien tussen hoog- en laagopgeleid en tussen man en vrouw. Zij is geïnteresseerd in de leeftijdscategorie van de geëquëteerden; staan jongeren er anders in dan ouderen?

De heer Winckers geeft aan dat mensen vanaf 18 jaar en ouder aan het onderzoek hebben deelgenomen.

Het zou interessant kunnen zijn om de groep van 12 tot 18 jaar een keer te bevragen. De rest is ingedeeld in leeftijdscategorieën en daaruit zijn geen significante verschillen gebleken. Er waren alleen verschillen te zien in het gebruik van smartphones en wifi.

De heer Swinkels vraagt nu voor de derde keer wat het aantal bezoekers van de website is, tot nu toe bleef het antwoord uit.

De heer Woudenberg belooft dit opnieuw te bekijken. Het sluit ook aan bij de vraag hoe effectief de communicatie van het Kennispлатform is. Ter informatie meldt mevrouw Dalm dat bij Milieu Centraal het afgelopen jaar er 8000 websitebezoeken zijn geweest voor het onderwerp straling.

De heer Tjihuis vindt de vraag over verminderen van EMV suggestief gesteld en daarom weggegooid geld. Het gaat om het afwegen van risico's van EMV tegen de voordelen ervan (als voorbeeld: diagnose en/of behandeling van patiënten, is het dan toegestaan om iets hogere velden te gebruiken?). Hij is geïnteresseerd in wat daar de politiek over is en geeft de suggestie om het eventueel in een vervolgonderzoek mee te nemen.

De heer Woudenberg geeft aan dat sommige vragen minder suggestief hadden gekund, maar dat de resultaten toch in grote lijnen een goed beeld weergeven. Voor wat betreft de vraag over de voordelen

versus de nadelen. Er is veel onderzoek gedaan naar voordelen versus nadelen voor ioniserende straling. Daaruit volgen enorme verschillen, bijvoorbeeld in hoe mensen kritisch denken over kerncentrales en tegelijkertijd positief zijn over radiotherapie. De afweging hangt erg van de toepassing af.

Mevrouw Eeftink-Dozeman: Op het jaarplan staat een memo over werken met MRI. Wordt de uitslag van deze enquête hierin meegenomen? De NVMBR kan eventueel ook leden raadplegen.

Mevrouw Beerlage antwoordt dat de conclusies en bevindingen van dit onderzoek in alle toekomstige berichten worden meegenomen. Het is richtinggevend in hoe het Kennispлатform over diverse onderwerpen kan communiceren. Het memo over MRI moet nog worden opgestart. Mochten we een denkgroep over dit onderwerp gaan opzetten dan neemt het Kennispлатform zeker contact op met de NVMBR. Het Kennispлатform is daarnaast benieuwd naar welke intermediairs (behalve de NVMBR) we kunnen gebruiken in de samenleving. Suggesties kunnen door iedereen schriftelijk worden doorgegeven.

De heer Schutte merkt op dat dit onderzoek zo kleinschalig is dat je er geen wetenschappelijke conclusies aan mag verbinden, het geeft wel een aardig inzicht. Wel wordt heel wisselend op de bepaalde thema's gescoord. Het geeft veel aanknopingspunten voor conclusies. Hij denkt dat het Kennispлатform veel specifiek kan zijn op het sturen van de communicatie: veel doelgerichtere kleine onderdelen pakken.

De heer Woudenberg heeft een vraag voor de heer Meulepas van TenneT.

Opvallend was dat een aantal mensen in Nederland zich zorgen maakt over hoogspanningslijnen. Dat uit zich in dat men niet in de buurt van een hoogspanningslijn wil gaan wonen. Wat betekent dat in de dagelijkse praktijk voor TenneT? En de rol die TenneT heeft bij het kennisplatform? Als het Kennispлатform dit onderwerp oppakt hoopt hij op actieve betrokkenheid van TenneT.

De heer Meulepas geeft aan dat er in de dagelijkse praktijk vooral vragen zijn bij nieuwe verbindingen. Hij wil ruggespraak hebben met TenneT voordat hij een toezegging doet. Rombouts biedt indien gewenst zijn hulp aan.

De heer Hoppe is geïnteresseerd in andere verbanden. Wat is de onderbouwing in de conclusie dat de bezorgdheid in de loop der tijd is toegenomen. Het boeit de heer Hoppe dat mensen aan de ene kant zeggen zich zorgen te maken en aan de andere kant wel gebruik maken van de apparaten of technologie. Hij zou graag de afwegingen zichtbaar willen krijgen; daar zijn andere onderzoeksvormen voor nodig. Hij is geïnteresseerd in wat er uit de zaal voor input komt. Wat is er nu geschikt voor wetenschappelijk onderzoek naar blootstelling aan EMV? Als je het aan wetenschappers vraagt, komen er andere antwoorden dan wanneer je het aan gebruikers vraagt. Het onderzoek van Kanter zou hij ook graag terug laten komen op de agenda van het WF.

Mevrouw De Koning kan reageren vanuit medewerkers in een ziekenhuis. Zij vindt het opvallend dat mensen die radioactief technetium ingespoten krijgen veel meer vragen hebben en veel banger zijn dan mensen die een CT-scan krijgen en daarmee veel meer straling toegediend krijgen, tot een factor 100x meer. Er is weinig zicht in de maatschappij hoe al die onderzoeken over straling zich tot elkaar verhouden. Wellicht zou het duidelijkheid geven door ze op een rijtje te zetten en de waardes erbij te zetten om vergelijking mogelijk te maken.

Mevrouw Beerlage vindt de vergelijkingen die mevrouw De Koning teruggeeft een goede suggestie. Burgers willen weten of het een erger is dan het ander. Veel mensen hebben een vertekend beeld. Soms helpt het om in de communicatie vergelijkingen te maken. Vorig jaar hebben we dit gedaan voor de slimme meters, door ze qua blootstelling te vergelijken met de mobiele telefoon.

De heer Swinkels denkt dat de vragen heel helder geformuleerd dienen te worden.

De heer Tijhuis werkt in een technische faculteit. Daar is de maatschappelijke context rechts op het plaatje van de heer Hoppe, omdat ze betere technologie hebben. Dat ligt dus anders als je met gezondheidswetenschappers gaat samenwerken. Belangrijk hoe je de communicatie gaat doen.

Mevrouw Beerlage is het ermee eens dat het belangrijk hoe je de vraag stelt en aan wie je hem stelt. Het is moeilijk om helder te krijgen hoe de vraag wordt geïnterpreteerd. Ook wetenschappers kunnen een doelgroep zijn, waarbij er duidelijk verschillende groepen wetenschappers zijn. Het is belangrijk om daar alert op te zijn.

De heer Van Etten wijst erop dat in het Jaarplan staat dat het Kennisplatform de kennis van EMV duidt van 0-300 gigahertz. Hij wil graag aandacht voor het frequentiegebied >300 gigahertz.

Mevrouw Beerlage antwoordt dat het bekend is dat er steeds meer terahertz toepassingen komen. Tot nu toe hebben we daar nog weinig naar gekeken, maar er is ook nog maar weinig bekend over gezondheidseffecten in dit gebied. Het heeft onze aandacht.

De heer Van Etten zou deze regel in het jaarplan willen laten vervallen.

De heer Rombouts geeft aan dat we het zullen bespreken. Als er nieuw onderzoek komt, dan kan de duiding ook door het Kennisplatform worden gedaan.

Mevrouw Dalm licht toe, waarom we dit onderzoek juist door een onderzoeksbureau hebben laten doen.

1. Een onderzoeksbureau maakt vaker vragenlijsten en heeft ervaring met de vraagstelling.
2. Dit onderzoek is niet gericht op het precies achterhalen van afwegingen. Je moet het zien als een veldverkenning waar je wellicht interessante aanknopingspunten kunt halen.

Mevrouw Dalm dankt iedereen voor de input en vraagt aan aanwezigen om na te denken of zij in hun omgeving nog aanknopingspunten tegenkomen en mogelijke intermediairen kunnen benoemen.

5. Stand van zaken rondom de Stichting EHS

Door de afmelding van de heer Timmer vervalt dit agendapunt.

6. W.v.t.t.k.

De voorzitter dankt aanwezigen voor hun inbreng en sluit de vergadering klokslag 15 uur.